

dicatur lux. Restat videre quare dicatur caligo et tenebrae; quia sicut caligo non potest videri, est invisibilis, ita etiam ipsa divina essentia invisibilis est: 1 ad Thimoteum, capite 1: «Regi saeculorum immortalis et invisibili», et in hoc loco Pauli: «quem nemo videre potest».

Sed notandum est quod Deus non dicitur caligo, nec est invisibilis ob aliquem defectum sui, est enim (ut diximus) actus purissimus, et ex consequenti ipsa lux, et sic non dicitur caligo nec invisibilis ob defectum lucis, sicuti opaca loca apud nos dicuntur caliginosa et invisibilia ob defectum luminis; sed dicitur essentia divina caligo propter supereminentem plenitudinem et exuberantiam divinae lucis; ex qua provenit, quod ab intellectu nullius creaturae possit videri modis inferius explicandis; sicut sol est invisibilis oculis noctuae vel vespertilionis, non ob defectum luminis, sed propter ejus supereminentiam, qua multum excedit potentiam visivam noctuae; et ad hoc significandum, postquam Paulus dixit quod *Deus habitat lucem*, adjungit *inaccessibilem*, quo verbo denotatur illam esse nobis invisibilem modis explicandis, et sic posse dici respectu nostri tenebras et caliginem.

Hoc ergo loco sic exposito, restat examinare duas illas quaestiones propositas, quarum 1.^a est:

An aliquis homo, imo an aliqua pura creatura viderit unquam divinam essentiam per se ipsam?

Quam quaestionem egregie disputat Divus Augustinus, Epistola cii ad Fortunatianum Episcopum, ubi adducit beatissimos patres Athanasium, Gregorium Nazianzenum, Hieronymum, et Ambrosium de hoc egregie discentes, et epistola cxii quae est ad Paulinam, de videndo Deum, iterum tractat eamdem quaestionem, de qua fuerat a Paulina consultus; et capite v illius epistolae dicit quaestionem hanc esse difficillimam, cujus difficultatem etiam agnoscit Divus Chrysostomus, homilia xiv in primum caput Joannis, pro cuius quaestione explicatione oportet primum declarare sensus illius quis sit, pro cuius declaratione notandum, quod tripliciter intelligipotest rem aliquam cognosci per suam essentiam; 1.º quod ipsa essentia sit cognitio, qua res ipsa cognoscitur, et in hoc sensu non moveatur haec quaestio; certum enim est apud omnes recte philosophantes, quod solus Deus cognoscit se ipsum per suam essentiam isto modo; quia cognitio, qua Deus se ipsum cognoscit, est ipsam essentia Dei, quod in nulla creatura invenitur; 2.º modo potest intelligi vel cognosci per essentiam tamquam per speciem intelligibilem, et nec in hoc

sensu movetur quaestio, quamvis certum sit apud Divum Thomam, et communiter apud alios doctores, Deum videri a beatis per suam essentiam isto modo; 3.º modo potest intelligi quod cognoscatur vel videatur per suam essentiam, tanquam per objectum immediate in se ipso cognitum, et non cognitum per aliud; sicut quum videmus rem in sua imagine, aut rem reluentem in speculo, non dicimus viderem illam per se ipsam, sed per aliud, et in hoc sensu moveretur haec quaestio:

An scilicet Deus possit per suam essentiam videri ab aliqua pura creatura, et non per aliquid aliud.

Ad videndum autem Deum per suam essentiam isto modo, requiritur ut cognoscantur omnia ejus praedicata quidditativa, usque ad ultimam ejus differentiam, et hoc est cognoscere quidquid est Dei, et videre Deum per suam essentiam, ita docet Cajetanus, 1.^a parte, quaestione XII, articulo 1.º; et colligitur ista doctrina ex Divo Thoma, i contra gentes, capite III, et III contra gentes, capite IV et V. Et ut separemus ea, quae sunt certa, ab his, quae in dubium possunt verti: notandum 2.º, quod, ut colligitur ex Aristotele, II met., quod difficultas vel impossibilitas videnti, seu cognoscendi aliquam rem ex duobus potest provenire, scilicet ex parte objecti aut ex parte potentiae, ex parte objecti, quia est tam exiguae et debilis entitatis ut difficulter aut nullo modo possit videri; alio modo ex parte potentiae, quae non potest intendere in objectum aliquod ob nimium excessum, quo objectum excedit potentiam, et isto modo oculus noctuae non potest viderem lucem solis.

Hoc supposito, certum est, quod non convenit Deo esse invissibilem, seu non posse videri ab oculis alicujus creaturae ob defectum sui, est enim (ut diximus) actus purissimus, et ipsamet lux, et infinite cognoscibilis vel vissibilis, quantum est de se; provenit ergo illud, scilicet, quod non sit vissibilis, ex parte potentiae, sive intellectus creatus (1), ob nimium excessum, quo objectum excedit potentiam.

Est ergo modo quaestio:

An intellectus aliquis creatus possit pertingere ad videndum ipsum Deum per suam essentiam, id est, immediate per se ipsum, et non per aliquam creaturam, in qua reluceat et repreaesentetur ipse Deus?

Partem quidem negativam hujus quaestionei astruere et confirmare videntur plurima loca Scripturae: primum, illud

(1) In origin.: *creatus*.

Jeannis I, «Deum nemo vidit unquam», et hac de causa dicitur Deus invisibilis, I ad Timotheum I, et ad Colossenses, capite I. Secundum testimonium est illud Pauli ad Timotheum ultimo, «quem nemo hominum vidit, sed nec videre potest». Tertium est ejusdem Pauli I ad Timotheum III: «magnum est pietatis sacramentum», (loquens de mysterio Incarnationis) «quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit Angelis, praedicatum est gentibus, creditum mundo, assumptum est in gloria». Divus Chrysostomus homilia XIV in Joannem, ex eo, quod Paulus, postquam dixit quod mysterium illud fuit manifestatum in carne, adjectum quod apparuit Angelis; colligit quod prius quam apparisset in carne non fuit vissus ab angelis, quia Deus (inquit) invisibilis substantiae est. Quartum testimonium est Exodi XXXIII, ubi Moysi, petenti a Deo ut ostendat sibi faciem suam, respondit Deus, «ego ostendam tibi omne bonum... faciem autem meam videre non potes, non enim videbit me homo et vivet», et parum infra «posteriora mea videbis, faciem autem meam videre non poteris»; si ergo Moysem, cum quo Deus loquebatur ore ad os, sicut amicus solet cum amico confabulare, et quem praefecit in ducem totius israelitici populi, cum esset mittissimus omnium, qui erant super terram, non admissit ad visionem divinae essentiae, multo minus, nec (1), est verosimile aliquem alium illam vidisse.

Hanc sententiam confirmant multorum sanctorum gravissima testimonia; in primis Theophilactus in primum caput Joannis, postquam ostendit neque Moysem, nec Esaiam, nec aliquem alium prophetarum vidisse Deum, objicit sibi, quia Esaias, capite VI, dicit se vidisse Deum sedentem, et cetera. Respondit Theophilactus, vidit quidem Deum, sed non secundum ejus substantiam, sed secundum aliquam similitudinem, prout capere poterat; nam aliud videbat in alia figura, et aliud in alia; si autem videretur secundum essentiam, non videretur in figuris, cum sit omnino simplex. Solus ergo Filius, et Spiritus Sanctus Deum videt. Idem et eisdem pene verbis affirmit Eutinius super eundem locum Joannis, Divus etiam Chrysostomus homilia XIV, postquam ostendit visiones, quibus Deus legitur in veteri Testamento visus a patribus, ut ab Esaiᾳ, capite VI, et ab Ezechiele, capite I et X, a Daniele, capite VII, a Jacobo, Genesis capite XXXII, et XXXV, non fuisse visiones purae essentiae divinae, sub-

(1) In ms.: multo minus non est, etc.

jungit; nam id, quod Deus est, non solum Prophetae non viderunt; sed nec Angeli, nec Archangeli; unde si illos perconteris, nihil ab eis de substantia Dei audies; sed solum audies dicentes laudes Deo: «Gloria in altissimis Deo»: si perconteris Cherubim et Seraphim, solum audies offerentes laudem sanctificationis: «Plenum est coelum et terra gloria ejus»: si interroges etiam ipsas supremas virtutes, respondebunt tibi hoc esse opus suum, laudare scilicet Deum: «laudate Deum omnes virtutes ejus»; concludit ergo Chrysostomus, Deum per suam essentiam nulli purae creaturae vissibilem esse, idem affirmat Divus Basilius, homilia I in Exameron, Divus Cyrilus, libro I in Joannem, capite XXII. Divus Augustinus, epistola CXI et CXII, adducit pro hac sententia Divum Ambrosium, et Divum Hyeroniaum, et multos alios doctores.

Pro parte autem opposita sunt etiam multa testimonia Scripturae: Matthaeus V: «Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt», et capite XVIII: «Angeli eorum semper vident faciem patris mei, qui in coelis est»; et I ad Corinthios, capite XIII: «Videmus nunc per speculum, et in enigmate, tunc autem facie ad faciem; nunc cognoscimus ex parte, tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum»; et denique I Joannis, capite III: «Scimus, quoniam cum apparuerit similes ei erimus, videbimus enim eum, sicuti est». Haec loca Scripturae, quae inter se contraria esse videntur, reddunt quaestionem istam difficultem; et ideo pro illius declaratione notandum est, divinam Scripturam non esse interpraetandam proprio ingenio, nec intelligendam simpliciter, ut jacet, nec semper intelligenda prout sonat, secundum corticem litterae; sed opus esse multa diligentia et consideratione ad illam recte intelligendam; sunt enim in ipsa Scriptura divina multa difficultima, quae exactissima indigent perscrutatione, unde Apostolus Petrus in sua 1.^a canonica, capite III, loquens de epistolis Pauli, dicit, quod sunt in illis quaedam intellectu difficultima, quae indocti, et instabiles homines depravant ad suam ipsorum perditionem, sicut et ceteras Scripturas. De hiis hominibus Paulus, I ad Thymotheum, capite II, dicit quod non intelligunt, nec quae loquuntur, nec de quibus affirmant; et II ad Corinthios IV, dicit Evangelium suum opertum esse in his, qui pereunt; et sic divina Scriptura exponenda et intelligenda non proprio ingenio, sed secundum sanctorum Patrum communem expositionem. Ita docet Divus Clemens I, in epistola III, ad discipulos; et refert Gratianus XXXVII, capite relatum, ubi dicit observandum est, ut lex Dei cum

legitur, non secundum propriam ingenii virtutem legatur, vel doceatur; sunt enim multa verba in Scripturis divinis, quae possunt trahi ad eum sensum, quem unusquisque sibi sponte praesumpserit; et parum infra concludit, ideo oportet scientiam Scriturarum ab eo discere, qui eam a majoribus secundum veritatem sibi traditam servat; et idem Clemens, libro x *Recognitionum*, testatur se accepisse hoc documentum ab Apostolo Petro. Idem documentum docent Divus Dionysius, capite I, *coelestis Jerarchiae*, Divus etiam Ireneus, libro iv, capite LXIII, Epiphanius heresi LXI, Origines tractu xix in Matthaeum, Divus Hieronymus in epistola ad Evagrium, et in Epistola ad Paulinum, et in XII caput Danielis prophetae, et Divus Augustinus in libro *De utilitate credendi* ad Honoratum, capite VII et XVII, et deinde Divus Gregorius libro XXVIII *Moralium*, capite IX. Et hoc documento et doctrina utitur semper Ecclesia, unde cum in concilio Vienensi esset exorta quaestio circa intelligentiam illius loci: «et continuo exivit sanguis et aqua», Clemens v, eidem concilio praesidens, inquit, nos autem ad communem sanctorum Patrum et Doctorum apostolicae considerationis aciem convertentes, sacro aprobante concilio, declaramus etc.; idem habetur in Concilio Lateranensi sub Leone X, actione XI; idem in (1) Concilio Tridentino, sessione IV in decreto (2) de edictione et usu Sacrorum Librorum.

His praejectis fundamentis, sit 1.^a propositio:

Nulla pura creatura potest ex suis solis naturalibus vivere Deum per suam essentiam.

Per hanc conclusionem non solum intendo asserere et affirmare, quod nulla pura creatura potest ex solis viribus naturae mereri aeternam beatitudinem, sed etiam quod, suppositis meritis, non potest ex solis viribus naturae, et de se, videre ipsam divinam essentiam: utraque pars hujus conclusionis est de fide tenenda. 1.^a constat ex concilio Arausicano, et ex concilio Palaestino, et etiam Milevitano, et ex epistola quinque Episcoporum ad Innocentium Papam, et ex rescripto ejusdem Innocentii ad eosdem Episcopos, et probatur sufficienter ex illo Pauli ad Ephesios II: «gratia salvati estis per fidem, et hoc non ex vobis, Dei enim donum est, et non ex operibus, ne quis glorietur»; ad Romanos, capite III: «justificati gratis per gratiam ipsius, per redencionem, quae est in Christo Jesu etc.»; ad Roma-

(1) In ms.: *ex.*

(2) In ms.: *in caput decretum.*

nos, capite VI: «gratia Dei vita aeterna»; ad Romanos IX: «Non est volentis nec currentis, sed Dei miserentis»; et alibi: «plus omnibus laboravi, non ego, sed gratia Dei mecum».

2.^a pars conclusionis etiam est de fide; est etiam diffinita in concilio Vienensi sub Clemente V, et refertur in Clementina *ad nostrum* de haereticis, contra Begardos, et Beguinias, qui asserebant naturam intellectualem per se ipsam posse esse beatam; et definitum est ibidem, ad visionem divinæ essentiae, in qua beatitudo consistit, requiri lumem gloriae; quam veritatem probat egregie Divus Thomas, III *contra gentes*, quaestione LI; quia, quod est proprium naturae superioris, non potest assequi inferior, nisi virtute superioris; sicuti quia est proprium ignis esse calidum, non potest hoc aquae convenire nisi virtute ignis, aut alicujus alterius causae superioris; cum ergo videre Deum per essentiam sit proprium et naturale soli Deo, non potest alteri conveniri, nisi auxilio et virtute ipsius Dei: et juxta tenorem hujus conclusionis sunt interpretanda multa testimonia Scripturæ divinae, quae affirmant Deum a nemine posse videri, intelligenda enim sunt, quod ex propriis viribus naturae a nemine potest videri; et hanc expositionem inter alias asignet Divus Thomas, in II ad Timotheum VI, lectione III.

Secunda conclusio:

Secundum legem communem et ordinariam, non potest aliquis purus homo, quandiu est in hac vita mortali, etiam virtute supernali Dei, videri Deum per essentiam.

Itaque stando in lege communi et ordinaria, nullus purus homo, etiam cum supernaturali auxilio Dei, hactenus vidiit, nec videre potest Deum per essentiam: haec conclusio est contra Begardos et Beguinias asserentes omnem intellectualem naturam posse in hac vita esse beatam ultima et suprema beatitudine, quae haeresis damnata est in Concilio Vienensi, et refertur in Clementina *ad nostrum* de haeresibus: et haec 2.^a conclusio nostra est de fide. Probatur 1.º ex illo Exodi, XXXIII, «non videbit me homo, et vivet», ubi Glosa, desumpta ex Divo Augustino, inquit: «quandiu hic mortaliter vivitur, potest quidem Deus videri per alias similitudines seu imagines, non autem per suam essentiam»; eodem modo interpretatur hoc testimonium Divus Thomas, in I ad Timotheum VI, lectionem III. Probatur 2.º ex Paulo I ad Corinthios XIII, ubi inquit: «videntur nunc per speculum et in enigmate, tunc autem facie ad faciem»; ubi distinguit Paulus inter visionem Dei, quae

habetur in hac vita, et inter illam, quae est in patria; quia illa est enigmatica et obscura, et in speculo; haec vero est per essentiam et facie ad faciem. Pro hac conclusione legendus est Divus Thomas III *contra gentes*, capite XLVII, et *de veritate*, quaestione XIII, articulo 3.º et 4.º

Quod si aliquis objiciat: Jacob et Isaías et alios prophetas vidiisse Deum, ut ipsi testantur; respondeat Divus Dionysius, in libro *de mystica Theologia*, capite I, et Divus Thomas I parte, quaestione XII, articulo 11, ad I argumentum, quod dicuntur vidiisse Deum, non quia viderunt ipsum per essentiam, sed quia viderunt aliquam similitudinem corporalem vel imaginariam, Deum ipsum representantem; est enim celebris regula apud Augustinum libro II ad *Simplicianum*, quaestione III, et in quaestionibus ad *Dulcitium*, quaestione VI, et in multis aliis locis, quod saepe in Scriptura similitudines et imagines aliquarum rerum, appellantur nominibus eorumdem rerum; ita ut qui videt imaginem alienus rei, dicatur rem ipsam videre; quia ergo illi Patriarchae et Prophetae viderunt aliquam imaginem, Deum representantem, ideo dicuntur vidiisse Deum.

Quod si aliquis rursus objiciat Paulum et Moysem in hac vita mortali vidiisse Deum per essentiam. Respondeatur I.^o, quod non est usquequa certum quod viderint Deum per essentiam, quamvis enim Divus Basilius, homilia I super Exameron, et Divus Ambrosius, libro I Exameron, capite II, et Divus Augustinus, libro XII super *Genesim ad litteram*, capite XXVI, XXVII et XXVIII, et epistola CXII, capite XIII, XIV, teneant eos vidiisse Deum per essentiam et facie ad faciem, quam opinionem amplectitur Divus Thomas, I parte, questione XII, articulo 11, ad primum vel secundum argumentum, et in 2.^a 2.^{ae}, quaestione CLXXV, articulo 3.º, et *de veritate* quaestione XIII, articulo 2.º; nihilominus tamen alii Doctores, etiam gravissimi, tenent contrariam sententiam, ut Divus Hieronymus in praefatione super sextum capitulum Esaiae ad Damasum Papam, et libro III contra Pelagianos; et Gregorius Nazianzenus, libro II sua Theogiae; et Divus Gregorius Papa, libro XVIII *Moralium*, capite XXXVI; et Divus Cyrilus libro I in Joannem, capite XXII; et Origenes, libro I *Periarchon*, capite IV; et haec opinio videtur probabilior, quam amplectitur Evaristus Papa in sua 1.^a *Decretali*.

Secundum: respondeatur quod, si Paulus et Moyses viderunt Deum per essentiam, hoc fuit ex privilegio especiali, et non secundum legem communem et ordinariam, et ideo

non militat contra secundam conclusionem, juxta cuius tenorem possunt etiam exponi multa testimonia Scripturae, et etiam Sanctorum, quae affirmant Deum a nemine vissum, neque videri posse, ut intelligantur a nemine, quandiu vivit in hac vita mortali, et hoc secundum legem communem et ordinariam.

Tertio conclusio:

Visione comprehensiva nullus intellectus creatus potest videre Deum, etiam de potentia Dei absoluta.

Hanc conclusionem negarunt aliqui Doctores, ut refert Divus Bonaventura in 1.^m, distinctione XLV, articulo unico, quaestione II, et in 3.^m, distinctione XIV, articulo primo, quaestione II. Qui dicebant Deum ab omnibus beatis comprehendendi, movebantur ad hoc asserendum ex illo Pauli ad Philippenses, capite III, «Sequor autem, si quo modo comprehendam»; et I ad Corinthios, capite IX: «Sic currite ut comprehendatis»; nihilominus tamen haec tertia conclusio est de fide tenenda. Hieremiae, XXXII: «Magnus consilio, et incomprehensibilis cogitatu»; Job, capite XI: «Nunquid vestigia Dei comprehendes, aut altissimum ad perfectum reperies?» Et hujus incomprehensibilitatis rationem assignat, scilicet, infinitatem Dei: abjungit statim: «excelsior coelo est, quid facies illi? profundior inferno, unde cognoscet?»; et III libro Regum, capite VIII: «Si coeli colorum te capere non possunt etc.» Ad Romanos XI: «O altitudo divitiarum scientiae et sapientiae Dei, quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viae ejus!» Et haec conclusio definita est ab Innocentio III, in capite *firmiter*, de summa Trinitate et fide catholica; et probatur unica ratione efficaci; quia si Deus posset comprehendendi ab aliquo intellectu creato, sequeretur quod esset simpliciter finitus: consequens est hereticum, ut patet ex testimoniosis citatis; ergo... Sequentia probatur ex Divo Augustino, libro XII *de Civitate Dei*, capite XVIII, ubi inquit: «quod comprehenditur ab aliquo, ejus cognitione et comprehensione finitur».

Ad testimonia autem Pauli Romanos, notandum cum Divo Thoma, I parte, quaestione XII, articulo 7.º, ad primum argumentum, I.^a II.^{ae} quaestione IV, articulo 3.º, ad primum argumentum, quod comprehensio sumitur duobus modis, primo modo, pro totali inclusione comprehensi in comprehendente; et isto modo accipitur comprehensio in hac tertia conclusione. Alio modo accipitur comprehensio, ut opponitur insecurioni, et est terminus ipsius insecurionis; et sit, idem est, quod tentio (*sic*), juxta illud Canticorum,

capite v: «Tenui eum, nec dimittam», et hoc modo accipitur comprehensio in aliis duobus testimoniosis Pauli. Et isto modo accipiendo, Deus comprehenditur a beatis, et ideo dicuntur comprehensores. Juxta tenorem hujus tertiae conclusionis, possunt exponi et intelligi loca illa divinae Scripturae, et multa etiam testimonia Sanctorum, quae prima facie negabant Deum a quoquam posse videri: ita interpretantur illa Divus Dionysius capite I de Divinis Noninibus, et Epiphanius circa heresim LXX, et Divus Chrysostomus, homilia XIV in primum caput Joannis. Et Divus Augustinus, in epistola illa CXII, ex aliis dictis eorumdem Sanctorum, qui negare videbantur Deum posse videri, concludit et convincit oppositum.

Quarta conclusio:

Deus potest per suam essentiam videri ab homine et ab angelo, non quidem ex solis viribus naturae ipsorum, ut definitum est in prima conclusione: nec ab homine viventi hanc vitam mortalem, secundum legem communem et ordinariam, ut habetur in secunda conclusione; nec vissione comprehensiva, ut habetur in hac tertia conclusione; sed potest videri, et de facto videtur ab omnibus beatis, mediante lumine gloriae, elevate illorum intellectum ad visionem ipsius divinae essentiae (1).

(1) Ad margin: «Aquí lo dejó El p.^e M.^o Guevara, por que vino El p.^e león aleer su cátedra». Id est: hic cessavit P. Magister Guevara, ab explicatione, quia P. Luysius suam repetit cathedralm.

INDEX RERUM PRAECIPUARUM QUAE IN HOC TOMO CONTINENTUR

NUMERUS PAGINAM INDICAT

A

- Amor Christi erga nos qualis. —187.
- Amygdali nomen Hebreis a vigilando deduci. —183.
- Anathema quid proprie. —210.
- Anathema nomen quomodo ad sacras Litteras sit translatum. —210.
- Animi vita quibus rebus compari possit. —270.
- Αποκριτεῖν apud priscos scriptores inveniri pro detectore. —217.
- Apostoli nomen in sacris Litteris praerogativam quamdam principate potestate conjunctam significare. —179.
- Aquila in arcane sermone quid. —74.
- Auditus nomen ab Hebreis varius usurpari. —47.
- Augustini sententia de Petri a gentibus subtractione partim admittitur partim refellitur. —253.
- Adventus Domini. — Adventus Domini ad judicandum justis optabilis. —468.
- Ejus recordatio utilis ad continentos homines in officiis, et avertendos a peccatis. —468.
- Tempus adventus diffinitum a Deo. —478.
- Dies adventus Domini quo